

Старогръцка литература

2020/2021 (НФ, 3-ти сем.)

Записване и коментар

на

„Илиада и „Одисея“.

Други

предполагаеми произведения

(Петя допълнителна лекция)

I. За текста и авторството на „Илиада“ и „Одисея“

1. Пизистратовият запис

Повечето автори приемат, че в Атина по времето на Пизистрат и синовете му разхвърляните песни на Омир били събрани и била извършена редакция на “Илиада” и “Одисея”.

Павзаний (VII, 26, 13) казва:

Πεισίστρατον δέ, ἠνίκα ἔπῃ τὰ Ὀμήρου διεσπασμένα τε καὶ <ἄλλα> ἀλλαχοῦ μνημονεύμενα ἤθροιζε...

„А Пизистрат, когато събирал разхвърляните песни на Омир и помнени по различен начин на различни места...“ (В. Русинов, 2005, с промени)

Според Елиан това е извършено не от Пизистрат, а от сина му Хипарх („Всякакви истории“ VIII, 2):

Ἱππάρχος ὁ Πεισιστράτου παῖς πρεσβύτατος ὢν τῶν Πεισιστράτου καὶ σοφώτατος ἦν Ἀθηναίων. οὗτος καὶ τὰ Ὀμήρου ἔπῃ πρῶτος ἐκόμισεν ἐς τὰς Ἀθήνας, καὶ ἠνάγκασε τοὺς ῥαψωδοὺς τοῖς Παναθηναίοις αὐτὰ ᾄδειν.

„Хипарх, най-възрастният от синовете на Пизистрат, бил и най-мъдрият от атиняните. Той пръв донесъл в Атина поемите на Омир и наредил на рапсодите да ги изпълняват по време на Панатенеите“ (Р. Николова, с промени)

Либаний споменава за Пизистрат в реч 12, 57:

εἰ δὲ Πεισίστρατον ἐπαινοῦμεν ὑπὲρ τῆς τῶν ἐτέρῳ πεποιημένων συλλογῆς, ποῦ θήσομεν τὸν Ὀμήρου μιμητήν...

„И ако хвалим Пизистрат за събирането на произведения, създадени от друг, къде ще поставим подражателя на Омир...“

„Родът на Омир“ (преразказ):

„Пеел поемите си, обикаляйки из градовете, а после Пизистрат ги събрал – и се казва, че Смирна е колония на Атина“ (Westermann, 1845; p. 28).

В Суда се казва, че “Илиада” е подредена в познатия си вид при Пизистрат:

ἔγραψε δὲ τὴν Ἰλιάδα οὐχ ἅμα οὐδὲ κατὰ τὸ συνεχές, καθάπερ σύγκειται, ἀλλ’ αὐτὸς μὲν ἐκάστην ῥαψωδίαν γράψας καὶ ἐπιδειξάμενος τῷ περινοστεῖν τὰς πόλεις τροφῆς ἕνεκεν ἀπέλιπεν. ὕστερον δὲ συνετέθη καὶ συνετάχθη ὑπὸ πολλῶν καὶ μάλιστα ὑπὸ Πεισιστράτου τοῦ τῶν Ἀθηναίων τυράννου.

„Написал е “Илиадата”, но не наведнъж, нито по реда на песните ѝ, както са свързани [сега]; а е пишел всяка песен поотделно, представял я на обиколка по градовете – което правел заради прехрана – и спирал дотам. По-късно поемата била събрана и подредена от мнозина, и особено от Пизистрат, тирана на Атина.“

В тази връзка се споменава за някой Ономакрит, който живял в Атина през втората половина на VI в. и бил събрал произведенията, приписвани на Музей. Ако тогава в Атина е имало хора, които се занимавали със събиране и редакция на древната поезия, те трябва да са били като него. Херодот (VII, 7) го споменава във връзка с похода на Ксеркс, към който той се бил присъединил заедно с някои от потомците на Пизистрат:

Πεισιστρατιδέων οἱ ἀναβεβηκότες ἐς Σοῦσα... Ἔχοντες Ὀνομάκριτον, ἄνδρα Ἀθηναῖον χρησμολόγον τε καὶ διαθέτην χρησμῶν τῶν Μουσαίου, ἀνεβέβηκεσαν .. ἐξηγεόμενος. Οὗτός τε δὴ χρησμῶδέων προσεφέρετο, καὶ οἱ τε Πεισιστρατίδαι καὶ οἱ Ἀλευάδαι γνώμας ἀποδεικνύμενοι.

„Те [някои от потомците на Пизистрат] били довели със себе си Ономакрит, атински тълкувател на предсказания, който събрал предсказанията на Музей... Този човек упражнявал влияние върху Ксеркс в предсказанията си, като Пизистратидите и Алевадите с мненията, които изказвали“ (П. Димитров, 2010).

Пизистрат винаги е бил смятан за държавник, който е подкрепял науките, изкуствата и образованието.

Ето какво казва Авъл Гелий (VII, 17):

„Разпространено е мнението, че пръв атинският тиранин Пизистрат въвел практиката да се предоставят за четене на всички граждани книгите, засягащи и разглеждащи свободните науки.

А сетне самите атиняни още по-старателно и грижливо увеличили техния брой; но цялото това множество книги било ограбено и отнесено в Персия от Ксеркс, който завладял Атина и изгорил до основи града освен акропола му. Подир многобройни прекеждия същите книги се върнали в Атина благодарение усърдието на цар Селевк, наречен още Никатор“ (Вл. Атанасов, 2003)

2. Предположения за по-ранни записи

В някое време поемите трябва да са били пренесени от Мала Азия в Гърция. Говори се, че това е било направено от Ликург. В такъв случай в континентална Гърция трябва да е съществувал запис, по-ранен от Пизистратовия.

Плутарх, „Ликург“ 4:

„В Азия той се срещнал за първи път и с Омировите поеми, които били съхранявани при потомците на Креофил, и като забелязал, че в тях с онава, срещата с което води до удоволствие и дори невъздържаност, са свързани държавническата и образователната теми, достойни за никак не малко усърдие, ги преписал ревностно и събрал, така че да ги донесе тук“ (Н. Панова, 2013)

3. Коментари по авторството и съдържанието

Сенека. „За краткостта на живота“, 13:

„Това беше една болест при гърците - да търсят колко гребци е имал Одисей, дали първа е написана „Илиада“ или „Одисея“, а и дали са от един и същ автор.“

Сенека. „За краткостта на живота“, 13:

„По-рано гърците бяха обхванати от манията да изследват колко на брой са били гребците на Одисей...“ (А. Николова, 1987)

Авъл Гелий. „Атически нощи“ XIV,4:

„Поради каква причина Телемах не докоснал с ръка лежащия до него Пизистрат, а го събудил с ритник; какво било резето, с което Еврикляя запънала вратата на стаята, в която си легнал Телемах. В книгата пишеше също и за това, как се казвали спътниците на Одисей, грабната и разкъсани от Сцила...“ (Вл. Атанасов, 2003)

Прокъл (преразказ):

„Написал е „Илиада“ и „Одисея“, като Ксенон и Хеланик отричат втората да е негова.“

Евстатий. „Схолии към `Илиада`“ I, 7:

„И ако други са изследвали това с точност, както и дали „Илиада“ е съчинена преди „Одисея“, или пък обратното...“

II. Рапсоди и рецитация

Херодот V, 67:

„Воювайки с аргосците, Клистен премахнал в Сикион състезанието на рапсодите заради Омировите поеми, понеже там навсякъде били възпявани аргосците и Аргос...“ (П. Димитров, 1986/2010)

Евстатий. „Схолии към Илиада“ I,11:

Πινδάρῳ δὲ ἀρέσκει οὐκ ἀπὸ ῥάβδου ἀλλ' ἐκ τοῦ ῥάπτειν τοὺς ῥαψωδοὺς λέγεσθαι. περιφράζων γὰρ τοὺς ῥαψωδοὺς „ῥαπτῶν ἐπέων ἀοιδούς“ αὐτοὺς λέγει. ῥάπτειν δ' ἢ ἀπλῶς, ὡς εἴρηται, τὸ συντιθέναι ἢ τὸ κατὰ εἰρμόν τινα ῥαφῆ ὁμοίως εἰς ἓν ἄγειν τὰ διεστῶτα. σποράδην γὰρ, φασί, κειμένης καὶ κατὰ μέρος διηρημένης τῆς Ὀμηρικῆς ποιήσεως, οἱ ἄδοντες αὐτὴν συνέρραπτον οἶον τὰ εἰς ἓν ὕφος ἀδόμενα. ἢ καὶ ἄλλως, διότι κατὰ μέρος, φασί, τῆς ποιήσεως διαδεδομένης τὴν σύμπασαν ποίησιν ἐπιόντες οἱ ἄδοντες καὶ τὰ ἐξ ἑκατέρας Ὀμηρικῆς βίβλου συρράπτοντες, ὡς ἐβούλοντο, ῥαψωδοὶ ἐντεῦθεν προσηγορεύθησαν.

III. Редакции на текста. Александрийските омироведи

Страбон XIII, 1, 27:

...ὥρμησε προνοεῖν αὐτῶν, ἅμα καὶ φιλόμηρος ὧν· φέρεται γοῦν τις διόρθωσις τῆς Ὀμήρου ποιήσεως, ἢ ἐκ τοῦ νάρθηκος λεγομένη, τοῦ Ἀλεξάνδρου μετὰ τῶν περὶ Καλλισθένη καὶ Ἀνάξαρχον ἐπελθόντος καὶ σημειωσαμένου τινά, ἔπειτα καταθέντος εἰς νάρθηκα ὃν ἦδρεν ἐν τῇ Περσικῇ γάζῃ πολυτελῶς κατεσκευασμένον.

„По наше време божественият Цезар се погрижи още повече за тях [илионците], донякъде съревновавайки се и с Александър. Защо онзи, поради родството си с тях, се зае да ги обгрижва, а и защото беше любител на Омир. Известна е една редакция на Омировата поезия, наречена „от ковчето“. Нея Александър, заедно с онези около Калистен и Анаксарх, я бил прегледал и направил някои бележки; и след това я прибрал в едно скъпо изработено ковчеже, което бил намерил в персийската съкровищница.“

„Суда“

Ζηνόδοτος, Ἐφέσιος, ἐποποιὸς καὶ γραμματικός, μαθητὴς Φιλητᾶ, ἐπὶ Πτολεμαίου γεγονώς τοῦ πρώτου, ὃς καὶ πρῶτος τῶν Ὀμήρου διορθωτῆς ἐγένετο καὶ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ βιβλιοθηκῶν προὔστη καὶ τοὺς παῖδας Πτολεμαίου ἐπαίδευσεν.

Ζηνόδοτος, Ἀλεξανδρεὺς, γραμματικός, ὁ ἐν ἄστει κληθεῖς. Πρὸς τὰ ὑπ' Ἀριστάρχου ἀθετούμενα τοῦ ποιητοῦ. ἔγραψε Πρὸς Πλάτωνα περὶ θεῶν, Περί τῆς Ὀμηρικῆς συνηθείας, Λύσεις Ὀμηρικῶν ἀπορημάτων, Εἰς τὴν Ἡσιόδου Θεογονίαν, καὶ ἄλλα συχνά.

Ἄριστοφάνης, Βυζάντιος, γραμματικός, υἱὸς Ἀπελλοῦ ἡγουμένου στρατιωτῶν, μαθητὴς Καλλιμάχου καὶ Ζηνοδότου· ἀλλὰ τοῦ μὲν νέος, τοῦ δὲ παῖς ἤκουσε· πρὸς δ' τούτοις καὶ Διονυσίου τοῦ Ἰάμβου καὶ Εὐφρονίδα τοῦ Κορινθίου ἢ Σικυωνίου. γέγονε δὲ κατὰ τὴν ρμδ Ὀλυμπιάδα.

Ἀριστάρχος, Ἀλεξανδρεὺς θέσει, τῇ δὲ φύσει Σαμοθρᾶξ, πατρὸς Ἀριστάρχου. γέγονε δὲ κατὰ τὴν [156] Ὀλυμπιάδα, ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλομήτορος, οὗ καὶ τὸν υἱὸν ἐπαίδευσεν. λέγεται δὲ γράψαι ὑπὲρ ω [800]

βιβλία ὑπομνημάτων μόνων. μαθητῆς δὲ γέγονεν Ἀριστοφάνους τοῦ γραμματικοῦ καὶ Κράτητι τῷ γραμματικῷ Περγαμηνῷ πλεῖστα διημιλλήσατο ἐν Περγάμῳ. μαθηταὶ δὲ αὐτοῦ γραμματικοὶ περὶ τοὺς μῆ ἐγένοντο. τελευτᾷ δὲ ἐν Κύπρῳ ἑαυτὸν ὑπεξαγαγὼν ἐνδεία τροφῆς, νόσῳ τῇ ὕδρωπι ληφθεὶς. ἔτη δὲ αὐτοῦ τῆς ζωῆς [72]. καὶ παῖδας μὲν κατέλιπεν Ἀρίσταρχον καὶ Ἀρισταγόραν. ἄμφω δὲ ἐγένοντο εὐήθεις, ὥστε καὶ ἐπράθη ὁ Ἀρίσταρχος: Ἀθηναῖοι δὲ ἐλθόντα παρ' αὐτοῖς ἐξωνήσαντο.

Πτολεμαῖος, γραμματικός, ὁ Ἐπιθέτης κληθεὶς, διότι εἴπετο τῷ Ἀριστάρχῳ. διηκηκόει δὲ Ἑλληνικοῦ τοῦ γραμματικοῦ, ὁ δὲ Ἀγαθοκλέους, ὁ δὲ Ζηνοδότου τοῦ Ἐφεσίου. ἔγραψε Περὶ τῶν παρ' Ὀμήρῳ πληγῶν, Ὑπόμνημα εἰς τὴν Ὀδύσειαν.

Δίδυμος, Διδύμου ταριχοπώλου, γραμματικὸς Ἀριστάρχειος, Ἀλεξανδρεὺς, γεγονὼς ἐπὶ Ἄντωνίου καὶ Κικέρωνος καὶ ἕως Αὐγούστου: Χαλκέντερος κληθεὶς διὰ τὴν περὶ τὰ βιβλία ἐπιμονήν: φασὶ γὰρ αὐτὸν συγγεγραφέναι ὑπὲρ τὰ τρισχίλια πεντακόσια βιβλία.

Евстатий. „Схолии към `Илиада`“

I, 9:

“Ὅτι ἐν μὲν τι σῶμα συνεχῆς διόλου καὶ εὐάρμοστον ἢ τῆς Ἰλιάδος ποίησις, οἱ δὲ συνθέμενοι ταύτην κατ' ἐπιταγήν, ὡς φασὶ, Πεισιστράτου τοῦ τῶν Ἀθηναίων τυράννου γραμματικοὶ καὶ διορθωσάμενοι κατὰ τὸ ἐκείνοις ἀρέσκον, ὧν κορυφαῖος ὁ Ἀρίσταρχος καὶ μετ' ἐκείνων Ζηνόδοτος...

IV. Освен „Илиада“ и „Одисея“

1. „Батрахомиомахия“ и „Маргит“

Аристотел. „Поетика“ 1448b 30:

„„Маргит“ се отнася към комедията така, както „Илиада“ и „Одисея“ – към трагедията“ (Ал. Ничев, 1975)

Дион Хризостом 53,4:

γέγραφε δὲ καὶ Ζήνων ὁ φιλόσοφος εἰς τε τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν, καὶ περὶ τοῦ Μαργίτου δὲ· δοκεῖ γὰρ καὶ τοῦτο τὸ ποίημα ὑπὸ Ὀμήρου γεγονέναι νεωτέρου καὶ ἀποπειρωμένου τῆς αὐτοῦ φύσεως πρὸς ποίησιν.

Плутарх. De Herodoti malignitate 43:

τέλος δὲ, καθημένους ἐν Πλαταιαῖς ἀγνοῆσαι μέχρι τέλους τὸν ἀγῶνα τοὺς Ἑλληνας, ὥσπερ βατραχομαχίας γινομένης, ἣν Πίγρης ὁ Ἀρτεμισίας ἐν ἔπεσι παίζων καὶ φλυαρῶν ἔγραψε
„... сякаш ставаше някаква `Война на мишки и жаби`, която Пигрес на Артемисия написа в хекзаметри, шегувайки се и празнословейки.“

За същия Пигрес в „Суда“:

Πίγρης, Κὰρ ἀπὸ Ἀλικαρνασοῦ, ἀδελφὸς Ἀρτεμισίας, τῆς ἐν τοῖς πολέμοις διαφανοῦς, Μαυσιώλου γυναικός: ὃς τῇ Ἰλιάδι παρενέβαλε κατὰ στίχον ἐλεγείον, οὕτω γράψας: μῆνιν ἄειδε, θεά, Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος, οὐλομένην. μοῦσα, σὺ γὰρ πάσης πείρατ' ἔχεις σοφίης. ἔγραψε καὶ τὸν εἰς Ὀμηρον ἀναφερόμενον Μαργίτην καὶ Βατραχομομαχίαν.

„Пигрес, кариец от Халикарнас, брат на прочулата се във войните Артемисия, жена на Мавзол... Написал е и приписваните на Омир `Маргит` и „Батрахомиомахия“.“

Пс.-Плутарх (преразказ)

„Съчинил е „Илиада“ и „Одисея“, а някои погрешно му приписват „Батрахомиомахия“ и „Маргит“ за забавление и упражнение.“

Прокъл (преразказ)

„Приписват му и някои шеговити поеми: „Маргит“, „Батрахомиомахия“ и др.“

друга биография (преразказ)

„Не бива да му се приписва нищо освен „Илиада“ и „Одисея“, а химните и останалите са от други. Някои споменават за „Батрахомиомахия“ и „Маргит“. Поемите му се пеели най-напред разхвърляно, а после Пизистрат ги събрал“ (Westermann, 1845; p. 29)

Евстратий Никейски. „Схолии към Никомахова етика“, 321

„Има едно произведение „Маргит“, за което се казва, че е на Омир. За него споменава не само самият Аристотел в първа книга на „За поетическото изкуство“, но също Архилох, Кратин и Калимах в една епиграма; и свидетелстват, че поемата е на Омир.“

схолии към Есхин III, 160:

Μαργίτην φησὶν ἄνθρωπον γεγονέναι, ὃς ἐτῶν πολλῶν γενόμενος οὐκ ἤδη, ὅστις αὐτὸν ἔτεκεν, πότερον ὁ πατήρ ἢ ἡ μήτηρ, τῇ δὲ γαμετῇ οὐκ ἐχρήτο· δεδιέναι γὰρ ἔλεγε μὴ διαβάλλοι αὐτὸν πρὸς τὴν μητέρα. Μαργίτην οὖν ἀντὶ τοῦ μαινόμενον, μωρόν. ἀντὶ τοῦ μαινόμενον τουτέστιν ἠλίθιον. Πλάτων Ἀλκιβιάδῃ περὶ Μαργίτου, ὃς μὲν ἐπίστατο πολλά, κακῶς δ' ἠπίστατο πάντα

Евстатий. „Схолии към `Илиада`“ I, 7

„Дали има и някакви други Омирови поеми, като `Маргит` и `Битката на мишките и жабите`, това също други са го проучили с точност.“

2. Други

Херодот казва (II, 117), че „Киприите“ се приписват на Омир. Той самият мисли, че тази поема не е Омирова, но аргументът му не е много убедителен (а именно, че в „Киприите“ Парис стигнал до Троя за три дни благодарение на хубавото време, докато от „Илиада“ си личало, че се отклонил до Сирия).

Той несъмнено е чел „Илиадата“, която ние имаме, или поне текст, който сигурно е бил близък до нейния. В II 112-121 разказва, че когато бил в Египет, разпитал жреците дали знаят нещо за Троянската война. Повод за това му дало сведението, че в Египет някога царувал човек, чието име на гръцки било „Протей“ (II, 112); и цитира едно място от „Илиада“, което се намира и в нашия текст (VI 288-292).

IV, 32:

„Но Хезиод разказва за хипербореите, както и Омир в „Епигоните“, ако Омир наистина е автор на тази поема“ (П. Димитров, 1986/2010)

Павзаний IV, 30:

„От всички автори, които познавам, Омир пръв е споменал Тюхе. Споменал я е в химна си към Деметра, изброявайки наред с другите дъщери на Океан, които играят с Коре, дъщерята на Деметра, и Тюхе, като да е и тя щерка на Океан.

Стиховете са следните: *Всички сме тук, на тази прелестна ливада, Левкипа и Фено, Електра и Ианта, а също Молосбида и Тюхе, както и Окирое розоволика*“ (В. Русинов, 2004)

Прокъл (преразказ):

„В Йос бил на гости на някой си Креофил и му подарил поемата си Превземането на Ехалия“ (Westermann, 1845; p. 27)